

ΕΛΛΗΘΕ
GJRE

Ελληνική περιοδική
έκδοση για τη
Θρησκευτική Εκπαίδευση

Greek Journal of
Religious Education

ISSN: 2623-4386.

Πληροφορίες για την έκδοση, οδηγίες για τους συγγραφείς και την υποβολή άρθρων / Publication information, instructions for authors and subscription information: <http://www.gjre.gr>

Ο «Καιρός» και η θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα

Χρήστος Καρακόλης*

* Καθηγητής, Τμ. Θεολογίας, Ε.Κ.Π.Α., πρόεδρος Δ.Σ. ΚΑΙΡΟΥ

Βιβλιογραφική αναφορά / Reference: Καρακόλης, Χ. (2020) Ο «Καιρός» και η θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση / Greek Journal of Religious Education*, 3(1), 139-142.

Όλες οι απόψεις και οι ιδέες που εκφράζονται στην έκδοση είναι απόψεις και ιδέες των συγγραφέων και όχι του εκδότη (Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης). / The opinions and views expressed in this publication are the opinions and views of the authors and not of the publisher (KAIROS - Greek Theological Association for the improvement of the Religious Education).

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και ιδιωτική μελέτη. Απαγορεύεται ρητά η αναπαραγωγή, η αναδιανομή, η πώληση, η εκμετάλλευση ή η διανομή του άρθρου, μέρους ή όλου, σε οποιαδήποτε μορφή και σε οποιονδήποτε. / This article may be used for research, teaching, and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, redistribution, reselling, licensing or distribution in any form to anyone is forbidden.

— ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ —
— FOLLOWS THE FULL TEXT OF THE ARTICLE —

Ο «Καιρός» και η θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα

Χρήστος Καρακόλης*

* Καθηγητής, Τμ. Θεολογίας, Ε.Κ.Π.Α., πρόεδρος Δ.Σ. ΚΑΙΡΟΥ

Ο Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος «Καιρός – για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» συμπληρώνει φέτος δέκα χρόνια από την ίδρυσή του. Η επέτειος αυτή μας δίνει την αφορμή να επιχειρήσουμε μια κριτική ανασκόπηση και αξιολόγηση των νεότερων εξελίξεων γύρω από τη θρησκευτική εκπαίδευση στη χώρα μας.

Τις τελευταίες δεκαετίες η θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα διέγραψε μια πολυτάραχη πορεία. Από μια εποχή, κατά την οποία υπήρχε σχεδόν παντελής απουσία μεταναστών στη χώρα και οι σχολικές τάξεις αποτελούνταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από ορθόδοξους μαθητές – εκτός βέβαια από συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές όπως ορισμένα νησιά των Κυκλάδων και η Δυτική Θράκη, με σημαντικό ποσοστό ρωμαιοκαθολικού και μουσουλμανικού πληθυσμού αντιστοίχως – περάσαμε σταδιακά σε μια περίοδο, κατά την οποία η Ελλάδα δέχθηκε μεγάλα μεταναστευτικά κύματα, τα οποία είχαν ως συνέπεια τη σταδιακή αλλαγή της σύνθεσης της ελληνικής κοινωνίας και αναπόφευκτα και των σχολικών τάξεων. Έτσι το ομολογιακό-κατηγορητικό Μάθημα των Θρησκευτικών άρχισε πλέον εκ των πραγμάτων να απευθύνεται παράλληλα και σε μαθητές διαφορετικών θρησκευτικών ταυτοτήτων και πεποιθήσεων.

Προσωπικά, είχα την εμπειρία ενός εβραίου και ενός ρωμαιοκαθολικού συμμαθητή μόνο σε ολόκληρη τη δωδεκαετή διάρκεια του σχολικού μου βίου, κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80. Αντίστοιχη ήταν η εικόνα και στα άλλα τμήματα του σχολείου μου και προφανώς στη συντριπτική πλειονότητα των σχολείων της χώρας. Ωστόσο, παρά το ότι ο δάσκαλος στο Δημοτικό και ο θεολόγος στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο δίδασκαν το Μάθημα των Θρησκευτικών σχεδόν αποκλειστικά σε ορθόδοξους χριστιανούς, οι πλείστοι των μαθητών αυτών στερούνταν κάθε ουσιαστικού ενδιαφέροντος για το περιεχόμενο του μαθήματος, το οποίο ούτως ή άλλως ήταν σαφώς υποτιμημένο σε σχέση με τα περισσότερα άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος.

Τα παραπάνω δεν αποτελούν απλώς προσωπικές εμπειρίες του γράφοντος, αλλά απεικονίζουν σε αδρές γραμμές την πανθομολογούμενη προβληματική κατάσταση στην οποία βρισκόταν το Μάθημα των Θρησκευτικών ξεκινώντας από την εσφαλμένη προϋπόθεση, ότι όλοι οι μαθητές πρέσβευαν την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Από την άλλη πλευρά βέβαια λίγο-πολύ οι τότε μαθητές είχαν ομολογουμένως κάποιες στοιχειώδεις προσλαμβάνουσες παραστάσεις εκκλησιαστικής πράξης. Μπορούσε λοιπόν κάποιος να υποθέσει βάσιμα π.χ. ότι όλοι τους είχαν παρακολουθήσει τον Επιτάφιο και είχαν προσέλθει στην Ανάσταση, είχαν παρευρεθεί σε κάποια βάπτισμα ή σε κάποιον θρησκευτικό γάμο και ήταν εξοικειωμένοι με την εξωτερική εμφάνιση του ιερέα και με τα βασικά θρησκευτικά σύμβολα. Επομένως ο εκπαιδευτικός, δάσκαλος

και θεολόγος, μπορούσε τουλάχιστον να δομήσει το μάθημά του πάνω σε αυτήν την εμπειρική βάση.

Ωστόσο, όταν από τη δεκαετία του '90 και εξής άρχισαν οι μεταναστευτικές ροές, τα πράγματα μεταβλήθηκαν άρδην. Τα παιδιά των μεταναστών κάθονταν πλέον στα ίδια θρανία με τα παιδιά των γηγενών Ελλήνων πολιτών. Τα ποσοστά των μαθητών στα σχολεία που δεν είχαν καθόλου προσλαμβάνουσες παραστάσεις όχι μόνο από τον ορθόδοξο εκκλησιαστικό χώρο, αλλά και γενικότερα από οποιοδήποτε θρησκευτικό δόγμα, αυξήθηκαν κατακόρυφα μαζί βέβαια και με τους μουσουλμανόπαιδες. Αφού πλέον οι τάξεις δεν ήταν αμιγώς ορθόδοξες, αλλά θρησκευτικά μεικτές, ήταν σαφές ότι το Μάθημα των Θρησκευτικών δεν θα μπορούσε να απευθύνεται σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, εφόσον θα διατηρούσε τον ακραιφνώς ορθόδοξο ομολογιακό και κατηχητικό χαρακτήρα του.

Παραλλήλως οι θρησκευτικοί πόλεμοι, ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός και η θρησκευτικής προέλευσης τρομοκρατία, που κορυφώθηκαν από τη δεκαετία του '90 και εξής, κατέδειξαν ότι χρειαζόταν να προσφερθεί στους μαθητές μια ευρύτερη, βαθύτερη και πληρέστερη κατανόηση του θρησκευτικού φαινομένου από μια απλή εμπέδωση της πατροπαράδοτης ορθόδοξης χριστιανικής πίστης. Οι μαθητές έπρεπε πλέον να μάθουν να συνυπάρχουν με τον θρησκευτικά «διαφορετικό», αλλά και να κατανοούν και να ερμηνεύουν φαινόμενα και γεγονότα μιας σύμπλοκης κοινωνικής πραγματικότητας, τα οποία εν μέρει εκπηγάζουν και από πτυχές διαφόρων ειδών θρησκευτικών πίστεων, ιδεολογιών και εμπειριών.

Επήλθε λοιπόν λόγω των ανωτέρω εξελίξεων σταδιακά η συνειδητοποίηση σε εκκλησιαστικούς, θεολογικούς, αλλά ακόμη και σε θύραθεν κύκλους, ότι το κλασικό ομολογιακό μάθημα, και μάλιστα με κατηχητικό προσανατολισμό, αδυνατούσε πλέον να επιτελέσει σε ικανοποιητικό βαθμό την αποστολή του θρησκευτικού γραμματισμού της νέας γενιάς. Η ανάγκη για αλλαγή παραδείγματος στη θρησκευτική εκπαίδευση, ώστε αυτή παρακολουθώντας τον μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας να μπορέσει να υπηρετήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την αποστολή αυτήν, ήταν που οδήγησε στην ίδρυση του «Καιρού». Ως βασικό στόχο του ο «Καιρός» έθεσε όχι μόνο το «άνοιγμα», αλλά και την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό του Μαθήματος των Θρησκευτικών με βάση τις τελευταίες διεθνείς εξελίξεις στις Παιδαγωγικές Επιστήμες και ειδικά στη Διδακτική του.

Κατά τα δέκα τελευταία χρόνια οι θεολόγοι του Καιρού αρθρογράφησαν, επιμορφώθηκαν οι ίδιοι και επιμόρφωσαν τους συναδέλφους τους, μετείχαν σε ομάδες συγγραφής προγραμμάτων σπουδών και εγχειριδίων του Μαθήματος των Θρησκευτικών για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, διοργάνωσαν συνέδρια, ημερίδες και σεμινάρια, και γενικά ανέλαβαν κάθε είδους δράση, ώστε να προωθήσουν, να ενισχύσουν και να αναβαθμίσουν το Μάθημα των Θρησκευτικών ως μάθημα πολιτισμού αναφερόμενο πρωτίστως και κυρίως στην ορθόδοξη χριστιανική Εκκλησία και πίστη, αφού αυτή αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ελληνικής ιστορίας, ταυτότητας και κληρονομιάς, αλλά παράλληλα πλαισιούμενο και με στοιχεία άλλων ομολογιών και θρησκειών, ώστε να καταστεί εφικτή η κατανόησή τους ως προϋπόθεση ειρηνικής συνύπαρξης μαζί τους.

Το μάθημα λοιπόν που οραματίστηκαν οι θεολόγοι του «Καιρού» ήταν ένα

μάθημα όχι πλέον κατηχητικό-ομολογιακό, αλλά «ανοικτό», υπό την έννοια ότι δεν προϋπέθετε την ενεργό μετοχή των αποδεκτών του στο ορθόδοξο εκκλησιαστικό σώμα, αλλά την αναγκαιότητα όλοι ανεξαιρέτως οι αποδέκτες του, ανεξαρτήτως των προσωπικών θρησκευτικών ή μη πεποιθήσεων, αντιλήψεων και καταβολών τους, αφενός να ενημερωθούν εις βάθος σχετικά με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση του τόπου στον οποίο διαβιούν και αφετέρου να εξοικειωθούν με τις άλλες χριστιανικές ομολογίες, τις άλλες θρησκείες και εν γένει με το θρησκευτικό φαινόμενο. Ο στόχος δεν ήταν πλέον η καλλιέργεια της πίστης, πράγμα για το οποίο ούτως ή άλλως οφείλουν να φροντίζουν οι επί μέρους θρησκευτικές κοινότητες και όχι η κρατική εκπαίδευση, αλλά η καλλιέργεια της θρησκευτικής και θεολογικής γνώσης και της γνωριμίας με τον «άλλον».

Για τις θέσεις του αυτές υπέρ ενός ανοικτού Μαθήματος των Θρησκευτικών ο «Καιρός» κατηγορήθηκε από φονταμενταλιστικούς κύκλους ότι υπηρετεί έναν υποτιθέμενο θρησκευτικό συγκρητισμό. Ωστόσο ο Χριστιανισμός ήδη από τα πρώτα του βήματα επεδίωξε τη γνωριμία και τον διάλογο με τις θρησκείες, τους πολιτισμούς και τα φιλοσοφικά ρεύματα της εκάστοτε εποχής μεταβολίζοντας τα θετικά στοιχεία τους προκειμένου να καταστήσει το κήρυγμά του κατανοητό, προσιτό, επίκαιρο και πειστικό. Στα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας έχουν ενσωματωθεί μεταξύ άλλων ορολογία, μεθοδολογία και θέσεις του Στωικισμού, του Πλατωνισμού, του Αριστοτελισμού και του Νεοπλατωνισμού, αλλά επίσης και πάμπολλες ιουδαϊκές θεολογικές αντιλήψεις και πρακτικές. Οι Πατέρες της Εκκλησίας συνδιαλέχθηκαν με εθνικούς, εβραίους και μουσουλμάνους. Ο ίδιος ο απόστολος Παύλος μαρτυρεί ότι «έγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος θεοῦ ἀλλ' ἔνομος Χριστοῦ, ἵνα κερδήσω τοὺς ἀνόμους... τοῖς πᾶσιν γέγονα πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω» (Α' Κορ. 9,20-22). Τα λόγια αυτά υποδεικνύουν ότι ο μεγάλος απόστολος των εθνών μιλούσε στους Ιουδαίους θεολογικά, ενώ στους «άνομους» ειδωλολάτρες φιλοσοφικά (πβλ. την ομιλία του στον Ἄρειο Πάγο στο Πραξ. 17,22-31). Το γεγονός αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει την εκ μέρους του βαθιά γνώση τόσο του ιουδαϊκού, όσο και του ελληνορωμαϊκού κόσμου της εποχής του. Αγνοώντας τα στοιχειώδη αυτά ιστορικά και θεολογικά δεδομένα οι πολέμιοι του «Καιρού» δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν ότι το ανοικτό Μάθημα των Θρησκευτικών είναι πλήρως συμβατό με τη μακραίωνη ορθόδοξη παράδοση, εφόσον αποτελεί γέφυρα διαλόγου με ανθρώπους διαφορετικού πολιτισμικού και θρησκευτικού υποβάθρου, διά της οποίας μπορεί να μεταδοθεί, έστω και πληροφοριακά, το μήνυμα του ευαγγελίου.

Παρά το γεγονός ότι το ανοικτό Μάθημα των Θρησκευτικών όντως λειτούργησε για κάποια χρόνια εντός της δεκαετίας του 2010, και μάλιστα υπό τρεις διαφορετικές κυβερνήσεις, τελικά ακυρώθηκε από αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (1749-1752/2019). Το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας έκρινε κατά πλειοψηφία ότι το Μάθημα των Θρησκευτικών οφείλει να απευθύνεται αποκλειστικά σε ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές, ενώ έδωσε και τη δυνατότητα θέσπισης παράλληλων θρησκευτικών μαθημάτων για τις λοιπές θρησκευτικές κοινότητες. Εξάλλου το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με πρόσφατες αποφάσεις του (4762/2018 και

6140/2018) απάλλαξε τους αιτούντες απαλλαγή από το Μάθημα των Θρησκευτικών από την υποχρέωση να δηλώνουν οτιδήποτε σχετικό με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Είναι λοιπόν πλέον ορατός ο κίνδυνος εφαρμοζόμενες συνδυαστικά οι αποφάσεις των δύο αυτών δικαστηρίων να οδηγήσουν το Μάθημα των Θρησκευτικών στο να καταστεί στην πράξη επιλεγόμενο μάθημα, από του οποίου την παρακολούθηση θα μπορούν να απαλλάσσονται όχι μόνον οι ετερόδοξοι και ετερόθρησκοι, αλλά ακόμη και οι ορθόδοξοι μαθητές, αφού δεν θα χρειάζεται να δηλώνουν το θρήσκευμά τους, παρά μόνο να επικαλούνται γενικώς και αορίστως λόγους συνειδήσεως.

Κατόπιν των εξελίξεων αυτών, σήμερα πλέον το Μάθημα των Θρησκευτικών βρίσκεται σε διαδικασία επιστροφής στον παλαιότερο ομολογιακό χαρακτήρα του. Ακόμη βέβαια και με τη μορφή του ομολογιακού μαθήματος θα μπορούσε το Μάθημα των Θρησκευτικών να απευθύνεται σε όλους τους μαθητές ως μάθημα σπουδής της Ορθοδοξίας με πληροφοριακό και όχι κατηχητικό χαρακτήρα, όπως ακριβώς το Μάθημα της Ιστορίας απευθύνεται σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές δίνοντας φυσικά τη δέουσα έμφαση στη μελέτη της ιστορίας του Ελληνισμού. Αλλά το πώς ακριβώς θα διαμορφωθεί το Μάθημα των Θρησκευτικών μένει πλέον να φανεί κατά τα προσεχή έτη από την ταυτότητα, τον προσανατολισμό και την εφαρμογή των αναμενόμενων νέων προγραμμάτων σπουδών.

Από την ανωτέρω σύντομη αναδρομή διαπιστώνουμε ότι κατά τη δεκαετία της ύπαρξης του «Καιρού» πραγματοποιήθηκαν σημαντικές ζυμώσεις στην πορεία της θρησκευτικής εκπαίδευσης, οι οποίες αποτελούν πολύτιμες εμπειρίες για το παρόν και το μέλλον της. Παρά την οπισθοδρόμηση που σημειώθηκε με τις προαναφερθείσες δικαστικές αποφάσεις, υπάρχει η βάσιμη ελπίδα ότι τμήματα της ελληνικής κοινωνίας έχουν πλέον αρχίσει να συνειδητοποιούν ολοένα και περισσότερο ότι ο θρησκευτικός γραμματισμός των παιδιών και των νέων της χώρας μας, ανεξαρτήτως προελεύσεως και πεποιθήσεων, οφείλει να αποτελέσει αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο της μόρφωσης και της παιδείας τους. Ο «Καιρός» δεν θα παύσει να υπηρετεί αυτό το όραμα με συνέπεια στις θέσεις και τις απόψεις του, με πολυεπίπεδη στήριξη των δασκάλων και των θεολόγων, και με υψηλό αίσθημα ευθύνης.